

* Metin Turan

Yeni Azərbaycan poeziyası və Hamlet İ saxanlı

“LITTERA: Edebiyat yazıları”, cilt/volume XIV, Ankara, 2004

Dünya Edebiyyatları Araşdırma və İnceleme Ortaq kitabı / Journal for the Study and Research of World Literatures, səh.163-168.

(Azərbaycancasını hazırlayan:
Ağalar Məmmədov).

Xülasə

Yeni Azərbaycan poeziyasının günümüzdə ən böyük təmsilçilərindən biri olan Hamlet İ saxanlı ənənəvi formaya malik və dinləməyə, səsləndirməyə meyli olan Azəri şeirini, dilin təbii zənginliyindən qaynaqlanan musiqililiyini də qoruyaraq, onu gözlə oxumağa doğru dəyişdirən mühüm simalardandır.

XX əsr boyu ortaqların yayğınlığı və qulağa xitab edən kəlmələrin seçilməsi ilə anonim xarakter kəsb edən Azərbaycan poeziyasının özünəməxsus forma və üslubda təqdim edilməsi nöqtəsində Hamlet İ saxanlının rolu böyükdür. Başqa sözlə, yeni Azərbaycan poeziyası deyəndə, bütün XX əsr boyu davam edən köhnə ortaqlar üslubdan uzaqlaşan və xüsusilə də, son on-on beş ildə yaranan əsərlər başa düşülməlidir.

Azərbaycan poeziyası öz ənənəvi formasına sadıq qalmaq xüsusiyyətinə malikdir. Bu, uzun əsrlərdir ki, çox az dəyişərək davam etməkdədir. Azəri poeziyasında varlığını heç zaman itirməmiş olan milli mövzu, Oktyabr inqilabı ilə birlikdə inqilab ədəbiyyatının kəlmələriylə genişlənmiş və 1990-cı illərdən etibarən eynilə 1900-cü illərin əvvəllərində olduğu kimi «milli» ünsürlərə yenə çox əhəmiyyət verən məzmun qazanmışdır.

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı, tarixi nöqteyi-nəzərdən baxdıqda, «1920-ci illərdən etibarən bu günədək olan dövrü, 1920-1990-cı illəri əhatə edir;

son əsrin başlanğıcından bəri yüksələn və ilk Azərbaycan Cümhuriyyətinin (Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin) qurulmasını hazırlayan milli oyanışdan sonrakı dövrdür»¹.

1920-ci illərdən başlayaraq öz çəkisini 1920-ci illərin ikinci yarısında və 1930-cu illərdə göstərən Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Mikayıl Müşfiq kimi adlarla təmsil olunan, daha sonralar Mirvarid Dilbazi, Nigar Rəfibəyli, Əli Kərim, Fikrət Qoca, Bəxtiyar Vahabzadə, Hüseyn Arif kimi təmsilçilərini tapan müasir Azərbaycan poeziyasında novator ədəbi əsərlər yaratmaq arzusunda olanlarla, klassik üslubun

davamçılarının yan-yanaya dayandıqlarını görürük. Nizami Xudiyevin də dediyi kimi, 1920-ci illərdə hakim olan «xalq şeiri və folklorik dil nümunələrinin yaygın şəkildə hökm sürməsi ancaq 1930-cu illərin ortalarından etibarən azalmağa başlamışdır»³.

Azərbaycan poeziyası, zənnimcə, Türkmən poeziyası kimi, Qazax, Qırğız poeziyası kimi, ənənəvi formasını saxlamaqla yanaşı, Sovet mədəniyyəti sərhədləri daxilində bu üç xalqın ədəbiyyat ənənələri ilə müqayisədə şifahi sözə dayanan keyfiyyətini daha çox mühafizə etmişdir. Bunu deyərkən, nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, istər Qırğız, istər Qazax, istərsə də Türkmən, hətta Özbək poeziyası da şifahi sözə əsaslanan mövcudluğunu bütün canlılığı ilə qoruyub saxlamışdır. Lakin bu ardıcılıqda sözcüklə birlikdə həm də müəyyən qədər yetkinləşməni biz azərbaycanlı şairlərdə daha qabarıq müşahidə edirik. Bir məqamı da xatırlatmaq yerinə düşər ki, 1920-ci illərdən bəri təkmərkəzli ədəbiyyat anlayışının ən bariz inikasını öz poeziyasında göstərən Azərbaycanda dövrün səciyyəsinə uyğun olaraq populist və proletkültçuluqdan əmələ gələn təmayüllərin, az da olsa, 1990-cı illərə qədər davam etdiyini də nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

Azəri poeziyası, xüsusilə XX əsrin başlanğıcından etibarən, aşiq şeirinin strukturunu saxladığı qədər klassik poeziyadan gətirdiyi ərüz qəliblərini də davam etdirmişdir. Bu iki formal ünsür Oktyabr Sovet inqilabı ilə birləşdikdən sonra, bütün yüz il boyunca yeni forma axtarışları ilə yanaşı, köhnə qəlibləri də saxlayaraq daha çox məzmun dəyişiklikləriylə seçilən tək-tək şəxsiyyətlər yetişsə də, öz üslubunun və yaradıcılığının forma dərinliyi baxımından bütün dövrü öz təsiri altına ala bilən şairlər olmamışdır. Halbuki, xatırlasaq ki, Türk poeziyasının ən mühüm nümayəndələrindən olan Nazim Hikmətin «Günəşi İçənlərin Türküsü» (Nəğməsi - A.M) ilk dəfə Bakıda, 1928-ci ildə Süleyman Rüstəmin redaktorluğu ilə çap olunmuşdur və onun Türk poeziyasında açmış olduğu yenilikçi (avanqard) cığırın dərinliyi nəzərə alınarsa, bu regionda fərqli forma eksperimentlərinin, müəyyən ölçüdə görünəcəyini gözləmək olardı. İntellektual

baxımdan təsirlənmələr olmuşsa da, müəyyən bir üslub yaratmaq sahəsində eyni dərəcədə fəaliyyət müşahidə olunmamışdır. Şübhəsiz, təsirlənmələr, yenilik etmə cəhdləri olmuşdur. Fəqət bütün bunların ümumi məcmusuna baxdıqda, məsələn, 30-cu illərin ən mühüm şairlərindən Səməd Vurğunda, Rəsul Rzada, onların çağdaşı olan şairlərdən Mikayıl Müşfiqə, Süleyman Rüstəmə, Mirvarid Dilbazidə, Nigar Rəfibəylidə əsas olaraq ənənəvi formanın dominantlığını müşahidə etməkdəyik.

Həmid Nitqi, Balas Azəroğlu, Teymur Atəşli, Hüseyn Arif, Bulud Qaraçorlu, Bəxtiyar Vahabzadə, Fikrət Qoca⁴ kimi sonrakı nəsillə Azərbaycan poeziyasının mühüm nümayəndələrinin demək olar ki, hamısında, bir tərəfdən ənənəvi formanın, yeni biçim kimi heca və ərüzün davam etdiyinin, digər tərəfdən, bu qəliblərə müraciət etmədən də şeirlər yazıldığına şahidi oluruz.

Şübhəsiz ki, yeni Azərbaycan poeziyasının nümayəndələrindən olan Hamlet İsxanlıda da, yuxarıda adlarını çəkdiyim şairlərin bir sintezini gördüyümüzü qeyd etməklə bərabər, onun bu sintezə fərqli xarakter qazandırma cəhdinin uğurlu olduğunu da əminliklə söyləyə bilərik. Hamlet İsxanlı novator edən də məhz onun mədəni mirası zənginlik kimi mənimsəmək xüsusiyyəti ilə yanaşı, bu sərəvətə eyni zamanda yaradıcı şair kimi yeni sima, yeni kimlik qazandırmaq qabiliyyətidir.

Yeniliyi övvəlkinin rəddi kimi başa düşməmək lazımdır. Əlavə olaraq, yeni Azərbaycan poeziyası nümayəndələrinin, adətən, yeni sənət hərəkatlarında görüldüyü kimi, bir manifest ilə özlərini elan etmək arzusu olmamışdır; bu yenilik özünü daha çox mövzu və forma axtarışlarında göstərmişdir. Bu axtarışlar davam edərkən, onlardan söykənmiş olduqları mirasdan qopmaq mənasında kəskin hərəkat, sınıma gözləmək də haqsızlıq olardı. Çünki Azərbaycan mədəniyyətinin hökm sürdüyü yerlərdə şeir bu gün də, uzun əsrlərdir davam etdiyi kimi, məhz kütlə ilə bölüşüldükdə mənalı qəbul edilir. Şair şəxsiyyətinin yaradıcı subyekt kimi ictimailiyə qədər, şeirin də bu məxrəcə gətirilməsi tələb olunur. Şeir Azərbaycan mədəniyyəti/sənəti mühitində belə bir keyfiyyət daşıyır.

Səni sevdim çox sadəcə...

*Səni sevdim gündən-günə daha dolğun,
daha incə,
Düşünmədən, daşınmadan, bər-bəzəksiz,
çox sadəcə.
Səni sevdim yerə həsrət yağış kimi,
leysan kimi,
Səni sevdim gözəlliyə heyran olan insan kimi.
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

*Mahmlarda anılmadım,
dastanlarda yoxdur adım;
Kərəm ünlü aşıqların cərgəsində
yer almadım.
İçimdəki ağrıların atəşindən kül olmadım...
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

*Məcnun olub,
dərddə eşqlə səhralara üz tutmadım,
İnsanlardan uzaq düşüb
ceyran-cüyür ovutmadım,
Xəyallara səcdə qılıb vüsahını unutmadım...
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

*Fərhad olub,
dəryaları məcrasından döndərmədim,
Xosrov kimi
can yangını məhəbbətlə söndürmədim...
Dünyanın naz-nemətini
sənə bəxşiş göndərmədim...
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

*Romeo tək
tez od alıb yanmaq üçün doğulmadım,
Vaqif kimi
pəri, sona göllərində boğulmadım,*

Otello tək

*qısqanclıqdan, ehtirasdan yoğrulmadım...
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

*Koroğlu tək eşq yolunda davalara alışmadım,
Haray salıb gözəllərin məclisinə qarışmadım;
İstedadlı aşiq kimi Füzuliyə yarışmadım...
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

*Səni sevdim gündən-günə daha dolğun,
daha incə,
Düşünmədən, daşınmadan, bər-bəzəksiz,
çox sadəcə.
Səni sevdim yerə həsrət yağış kimi,
leysan kimi,
Səni sevdim gözəlliyə heyran olan insan kimi.
Sadəcə, çox sevdim səni,
Səni sevdim çox sadəcə!..*

Yuxarıda bütöv halda gətirdiyim bu şeir, İsxanlının kitablarını əldə etmək imkanı olmayanlar üçün həm onun poetikası haqqında, məhdud da olsa, müəyyən təsəvvür yaratmaq baxımından köməkçidir, həm də şairin klassik Azərbaycan poeziyasının başmemarları olan Füzuli, Nəsimi kimi şəxsiyyətlərlə yanaşı, yaxın dövrdə Səməd Vurğun, Rəsul Rza kimi Azərbaycan poeziyasına hakim olan cığırın ustaları ilə əlaqəsini dərk baxımından da tipik nümunədir. Təkcə bir şeirdən çıxış edərək bir şairin poetikası haqqında fikir yürütmək düzgün olmasa da, yuxarıda verdiyim nümunə Hamlet İsxanlının bu günə kimi çap olunmuş iki şeir kitabının «Təzadlar»⁵ və «Bu da bir həyatdı»⁶ nın ümumi səciyyəsi kimi dərk edilməsi baxımından heç də ziddiyyət təşkil etmir.⁷

Azərbaycan poeziyasının əsas xüsusiyyətlərindən olan mədəni kimliyi coğrafi tamlıq ilə birlikdə

^{**} Gürcüstanda gürcü dilinə tərcümədə (İmir Məmmədli tərəfindən) «Ömür poeziyası» adlı şeirlər kitabı, İran Azərbaycanında, Təbrizdə «Şeirə dönən duyğular» adlı seçilmiş şeirləri işıq üzü görmüşdür. Eyni zamanda Təbrizdə «Təzadlar» və «Bu da bir həyatdı» kitabları olduğu kimi Azərbaycan şairləri seriyasında (S.Vurğun, B.Vahabzadə və N.Kəsəmənli-dən sonra) çap olunmuş, rusca seçilmiş şeirləri Moskvada və Bakıda, eləcə də seçilmiş şeirləri ingiliscə və Çin dilində çap olunmuşdur.

ifadə etmə arzusu, eynilə XX əsrin əvvəllərində milli faktor kimi nəzərdən keçirilən məkan heyranlığı kimi, bu dəfə bir az da konkretləşərək öz ifadəsini Bakı və Şuşa kimi şəhərlərdə tapır. Şübhəsiz, şair təsəvvüründə şəhərləri, küçələri, binaları ilə oranın konkret subyekt kimi insanlarını üzvi vəhdətə daxil etmə cəhdi İsxanlıda bir az da qabarıq formada üzə çıxaraq, 1990-cı illərdən sonra təşəkkül edən mədəni sərvətə müraciətlərə çevrilir. Əlbəttə, sözügedən mövzunun nəzərdən keçirilməsi sadəcə bu regionla məhdudlaşmışdır. İsxanlı başqa ölkələrdəki şəhərləri də öz şeirlərinin obyektinə çevirir. Bu təəssüratları o, şair müşahidəsi daxilində misralandırır.

Yeni Azərbaycan poeziyasında İsxanlının yaratdığı ən mühüm təsir özünü daha çox şeirlərin məzmununda və bir şair mövqeyi kimi onun öz şəxsi üslubunu yaratmasında göstərir. Yuxarıda da toxunduğumuz kimi Sovet dövrünün mərkəzdən idarə edilən ədəbiyyat ənənəsi daxilində getdikcə həmcins hala gəlmiş ideologiyanın hegemonluğu altında, şifahi mədəniyyətdən də bəhrələnən anonimliyin mövcudluğu forma axtarışlarını məhdudlaşdırmış, ümumən Sovet ədəbiyyatından tematik ünsürlər əxz olunsa da, forma axtarışları o qədər də mənimsənməmişdir. İsxanlı bu baxımdan Azərbaycan poeziyasına yeni mövzular gətirərkən, eyni zamanda forma axtarışlarına da çıxır. Hər halda forma axtarışları onun poetikasının təməl ünsürü kimi götürülməsə də, bu cəhdin izlərini görmək mümkündür. Heca və əruz, əvvəlcədən dediyim kimi, bu gün də Azərbaycan poeziyasının formal quruluşunda əhəmiyyətini mühafizə etməkdədir. Əlavə olaraq, bu qəliblərə bağlı olan janrlara yenə də müraciət edilməsi, onu göstərir ki, bu təsir müəyyən bir müddət hələ davam edəcəkdir.

Hamlet İsxanlının şeirlərində əsas xətt insan və təbiət sevgisinə söykənir. Dünyanı, insanlığı sevmək ehtirası sırf şairanəlikdən deyil, dünyanı məsuliyyət hissilə qavrayan sənətkar ruhundan irəli gəlir. Başqa sözlə, bu dünyagörüşü həqiqidir, səmimidir. Müəyyən bir yerə bağlılığından, bir ənənənin, yəni bir dünya görüşünün nümayəndəsi-təmsilçisi olmaq mənasında bağlılıqdan söz

açılarda, deyə bilərik ki, İsxanlının dünyagörüşünü təhlil etmək baxımından «ışıqda aman, qaranlıqda yamanlıq» fikri bizə ipucu olub yol göstərə bilər.

Ənənə bu mənada onun şeirinin qurulmasında mühüm bağlılıqdan xəbər verir, bir nişanədir. Çünki bütün dövrlərdə Azərbaycan poeziyasının, estetik strukturu sünilikdən uzaq və ənənə ilə əlaqəli olmuşdur. Bu struktural forma, İsxanlının öncüsü olduğu yeni Azərbaycan poeziyasında, zaman-zaman fasilələr müşahidə olunsa da, özünü göstərir. Çünki Azərbaycanda şeir hələ də kütləvi bir sənət məhsulu kimi başa düşülür və hesab olunur ki, şeirin geniş dinləyici kütləsi qarşısında səsləndirilməsi xoş təsir bağışlamalıdır. Belə bir ictimai tələb qarşısında mövcud strukturun ünsürlərini bir anda rədd etmək imkanları, təbii ki, məhduddur. Əlavə olaraq risklidir də. Bunu yaxşı başa düşən İsxanlı da şeirlərindəki tematik hörgünün yeniliyinə baxmayaraq, forma yeniliklərinə daha təmkinlə yanaşaraq, hakim forma anlayışı ilə konfliktə girməməyə çalışır. Bunun başqa səbəbləri də ola bilər, ancaq mənim müşahidəmə görə, xüsusilə Sovet dövründə yaxşı təşkilatlanmış sənətkar təşkilatının izlərinin bu gün də davam etdiyi Azərbaycanda, ictimai iş bölgüsü başqa məslək sahələri ilə sənət arasında fərq qoymadan estetik fəaliyyətlə məşğul olan fərdlərin yalnızlığını anlamaq, qəbul etmək baxımından daha amansız tətbiq olunur. Bu amansızlıq qarşısında sənətkar təbii olaraq axtarışa çıxır. Lakin bunu da gözləmək olmaz ki, hər bir sənətkar belə böhranlı prosesdə özünü mövcud mühasirədən xilas edə biləcəkdir. Bundan azad olmaq üçün qabiliyyət lazım olduğu qədər də mövcud iş bölgüsü daxilində ayaq üstə qala bilmək, kimliyini qorumaq bacarığı lazımdır. İsxanlı öz çağdaşı olan bir çox şairlərdən fərqli olaraq, mövcud prosesi erkən və yaxşı dərk edir. Onun dövlətin təşkilindəki islahatlara öz sahəsindəki fəaliyyəti ilə təkən verməsi də bu prosesdəki gücünü əks etdirir. İsxanlı dəqiq elmlər sahəsindəki alimliyini, öz sənətkar həssaslığının və intuisiyasının dərinliyi ilə də birləşdirərək bildiyi üçün, bu gün Azərbaycanda, xüsusilə universitet islahatı sahəsində çoxsaylı təşəbbüslərdə də iştirak edir.

Bu təşəbbüscü cəhət, İsxanlının poeziyasında da əks olunmuş və onun eyni zamanda mətin, cəsur və həyatı dərk etmiş dolğun şeirlərin müəllifi, yazarı olmağını təmin etmişdir.

Hamlet İsxanlı poeziyası tarixi prosesin izlərini daşdığı kimi, söykəndiyi mədəni mühit və ərazinin rəngini əks etdirmək baxımından da diqqətə layiq xüsusiyyətlərə malikdir. Onun şeirləri Bakı, o yandan Təbriz, İstanbul kimi Türk mədəniyyəti coğrafiyasının izlərini vahid mədəni kimlik, özünüdərk etmə hörgüsü daxilində uğurla mənalandıran nümunəvi şeirlərdir.

Musiqi heç şübhəsiz ümumən Azərbaycan poeziyasının daxili səsi olduğu kimi Hamlet İsxanlı şeirinin arxa fonunda Bülbülü, Rübabə Muradovanı, bir az da xüsusi qulaq həssaslığı ilə yanaşdıqda Nailə İsayevanın nəğmələndirməsini eşitdirən zənginliyə malikdir. Bu vurğulama bizim subyektiv təəssüratımızı əks etdirsə də, Azərbaycan musiqisinin cingiltiləri ilə İsxanlı poeziyasının ritminin düz mütənasib vəhdət təşkil etdiyini söyləmək mümkündür.

Şübhəsiz ki, bir şairin başqa şairləri oxuma forması və onları qiymətləndirmə metodu da mühümdür. İsxanlının öz şeir dünyasını qurmaq fəaliyyəti daxilində başqa şairlərdən tərcümələri, onun şeirinin axdığı məcranı və bu məcranın genişliyini göstərməklə yanaşı bəhrələndiyi mənbələrin zənginliyini anlamağımıza da kömək

edir. Puşkin, Yesenin, Anna Axmatova, V.A.Jukovski, N.S.Qumilyov, A.Fet kimi, xüsusilə Rus poeziyasının mühüm simalarından seçib, etdiyi tərcümələr, əvvəla onun dil ustalığını əks etdirir, ikincisi də, bu dərin təfərrüatlı araşdırmalarla onun nail olduğu ustalığı təzahür etdirir.^{***} Belə hesab edirəm ki, İsxanlının tərcümə ehtirası onun bütövlükdə şeir mütaliəsi və zövqünün uzantısı kimi başa düşülməlidir. Çünki bu tərcümələrlə nümayiş etdirdiyi estetik/artistik zövq onun öz şeirlə qurduğu ortağ müstəvini də əks etdirir.

Yeni Azərbaycan poeziyasının ümumi səciyyəvi xüsusiyyətlərini xülasə etsək, yarım əsrdən çox bir müddət ərzində ideoloji olaraq hökm sürən proletkult və onun yaratdığı kütləvi/kollektiv ruhun yanında bir az elə onun özü ilə də üst-üstə gətirilərək cücərən «anonimlik» get-gedə aradan qalxmaqda və yaradıcı subyektin estetik zövqünün və beləliklə, üslubunun əks olunduğu keyfiyyət kəsb etməkdədir. Başqa bir bariz xüsusiyyət də ümumən XIX əsrin axırları ilə XX əsrin əvvəllərində meydana gələn «milli» keyfiyyətin, 1990-cı illərdən sonra, amma bu dəfə sözügedən prosesin mirası da nəzərə alınaraq yenidən ön plana çıxmasıdır. Bütün bunlara daha sadədil və daha iddiasız mövzuları da şeirə döndərə biləcəyini göstərən incəliyi əlavə etsək, Hamlet İsxanlı ilə təmsil olunan yeni Azərbaycan poeziyasının ümumi xəttlərini göstərmiş olarıq.

***

Ədəbiyyat

1. Yaşar Qarayev, Əsas dövrləri və zirvə şəxsiyyətləri ilə Azərbaycan Ədəbiyyatı, Ötükən Nəşriyyatı, səh. 357, İstanbul 1999 (türk dilində).
2. A.Y.Mirzəyeva, Ədəbiyyat Məlumat kitabı, Bilik nəşriyyatı, səh. 56, Bakı 2000.
3. Nizami Xudiyev, Azərbaycan ədəbi dil tarixi, səh. 468, Ankara 1997 (türk dilində).
4. Anar (hazırlayan), Min beş yüz ilin Oğuz Şəri, II cild, Azərbaycan nəşriyyatı, Bakı, 2000.
5. Hamlet İsxanlı, Təzadlar, Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2001.
6. Hamlet İsxanlı, Bu da bir həyatdı, Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2004.

*** H.İsxanlının digər rus şairlərindən, eləcə də ingiliscədən (G.H.N. Byron, W. Blake) və fransızcadan (G.de Nerval) etdiyi tərcümələr də buna əlavə oluna bilər.